

TRANSNACIONALISMUS

Mgr. David HENIG
University of Durham (UK)

Abstract

This article contains about the transnationalism, its short history and mainly the current situation. There is also a description of transnational anthropology and the results of the anthropological research are mentioned.

1. Úvod

„Jak mohu přijmout, že můj manžel odjel do Londýna? / Zabalím mu do kufru sušenou rybu / Všichni mullahové – úplně každý – odjeli do Londýna / Země bude prázdná – co si počnu? / Když jde můj bratr do Londýna, udělá objednávku u krejčího / Nechá pro mě ušít blůzu / Jak mohu přijmout, že můj manžel odjel do Londýna“^[1]

Tuto báseň je možné zaslechnout v oblasti bangladéšského Silhetu v různých úpravách po několik posledních desetiletí. Jedná se o báseň vystihující napětí mezi *bidesh* a *desh*, mezi *cizinou* a *domovem*. Silhet je jedno z mnoha míst, která se stala součástí globálních krajin. Hranice mezi *bidesh* a *desh* je poslední desetiletí permanentně stírána transnacionálními vazbami, které obyvatelé Silhetu udržují s emigranty z těchto oblastí žijícími především v londýnském *Tower Hamletu*. Tato spojnice není v současnosti nikterak výjimečná. Globalizace, tedy intenzifikace pohybu lidí, slov a myšlenek, rýsuje spojnice mezi pákistánským Paňdžábem a Manchesterem, mezi Srí Lankou a Norskem, mezi Bosnou a Londýnem a ve výčtu bychom mohli pokračovat dále.^[2] Prostřednictvím těchto vazeb proudí mezi geografickými místy rozptýlenými po glóbu peníze, dary, manželé i manželky, myšlenky a symboly. To celkově vytváří významné sociální mikrosvěty, v nichž se tito jedinci angažují. Geografické hranice jsou v těchto mikrosvětích stírány prostřednictvím rozvoje technologií i zmasověním mezinárodní přepravy. Klíčovou rolí však představuje *rovina imaginace*: schopnost představovat si své přináležení k partikulárním deterritorializovaným sociálním mikrosvětům.^[3] Tato problematika začala být souhrnně studována pod pojmem *transnacionalismus*.

2. Historie transnacionalismu

Teoretický koncept transnacionalismu vznikl v osmdesátých letech minulého století. V době, kdy se pozornost vědců začala soustřeďovat na téma *globalizace*.^[4] Podle Gardner a Grilla jsou kořeny transnacionalismu v antropologické teorii spjaté s konceptem

transkontinentalismu. V roce 1985 použil Kelly termín „transkontinentální rodiny“, aby jím popsal aranžované sňatky potenciálních migrantů v Bangladéši a Indii s britskými snoubenkami, jejichž rodiče byli imigranty z těchto oblastí.[5]

Jedním z prvních badatelů, kdo explicitně použil pojem „transnacionalismus“ v sociální teorii, byl Wakeman a to ve spojitosti s „na dálku propojenými sociálními jednotkami“.[6] Na počátku devadesátých let dvacátého století se objevují i související pojmy „translokalita“, „hybridita“ respektive „kreolizace“.[7]

Transnacionální výzkum je od svých počátků spjatý především se studiem migrace. Konkrétně se studiem vazeb imigrantů na země původu na různých úrovních. Jak napsala Werbner, transmigrant je „*a migrant who moves back and forth between the West and the Rest*“.[8]

Později byl transnacionální výzkum zároveň využit v kombinaci s revitalizovaným konceptem *diaspory*. [9] Následně byl přenesen i na studium *deteritorializovaných skupinových identit*[10] a využit ke studiu etnografie každodenní praxe imigrantů.[11] V roce 1998 vyšla kniha *Handbook of Methods in Cultural Anthropology*, kde je již jedna z kapitol věnována přímo transnacionálnímu výzkumu.[12]

3. Současnost

Současné transnacionálně orientované výzkumy vykazují podobnou charakteristiku jako antropologická teorie obecně. O té Moore napsala, že „antropologie již není jednolitá disciplína, ale spíše je mnohostí praxí vázaných na rozličné sociální kontexty“.[13]

Významný teoretik transnacionalismu Vertovec identifikoval tyto základní teoretické proudy transnacionálního myšlení, které vnímají transnacionalismus jako[14]:

1. *sociální morfologii*: jedná se o druh sociálních formací překračujících hranice regionů, států, kontinentů.
2. *typ vědomí* (consciousness): život transmigrantů je životem „tady i tam“ a jako takový s sebou nese otázky o vlastní situovanosti. Je to „vědomí multi-lokality stimulující touhu spojit sebe s druhými, tady i tam, kteří sdílejí stejné ‘cesty‘ a ‘kořeny‘“.[15]
3. *mód kulturní reprodukce*: jakým způsobem jsou reprodukovány v nových podmínkách každodenní praktiky, sociální instituce a kulturní interpretace? Podle řady badatelů dochází ke kulturní kreolizaci, hybriditě, které se manifestují například v „nových etnicitách“ typu *British Pakistanis*. Právě tyto hybridní identity začaly být studovány.
4. *způsob přístupu ke kapitálu*: na jedné straně se může jednat o transnacionální korporace vyvázané z okovů národních států a proto na nich nezávislé. Tito

„globální hráči“ utvářejí novou mocenskou elitu, jejíž zájmy jsou globální, nikoli lokální či národní a kontrolují většinu světové ekonomiky. Na druhé straně je zde i mikropolitika transmigrantů, která ovšem ve svém souhrnu má dopady na globální ekonomiku také – jedná se *remittance*. Tedy o transfer peněz do míst původu. Ve svém součtu se jedná o nezanedbatelné částky. Zároveň má zasílání těchto finančních prostředků dopad i na lokální rozvoj v daných místech.[16]

5. *místo politického angažování*: na jedné straně se může jednat o mezinárodní organizace působící mimo rámec národních států, jako je řada NGO organizací věnujících se hlavně lidským právům, environmentálním tématům, ženským právům, otázkám míru, rozvojovým studiím. Na druhé straně se jedná o politické akce tzv. „etnických diaspor“, jakými jsou například Támilské diaspory[17] v západní Evropě podporující ozbrojený odpor na Srí Lance, či transnacionální podpora íránská opozice.[18]

6. *rekonstrukce místa a lokality*: transnacionalismus formuje sociální pole protínající fyzický prostor „tady a tam“. Vazby transmigrantů pak vede redefinicím „domova“, „kořenů“ apod.[19]

4. Transnacionální antropologie

Transnacionální antropologie studuje formy vazeb, které má migrant na svou zemi původu (diasporu, národní stát) a ptá se, které z daných vazeb jsou pro migranta v každodenním životě důležité. Dále studuje, jak tyto transnacionální vazby ovlivňují imaginaci, jednání a každodenní život aktérů žijících na všech koncích transnacionální vazby.

Transmigranti nežijí v komunitaristickém vakuu, jak bylo a stále je studováno, nýbrž v heterogenním sociálním prostředí. To ostatně dokládají slova Katharine Charlsley o jejím výzkumu transnacionálních sňatků na ose Bristol – Paňdžáb/Mirpur (Pákistán): „...moji informátoři používají termín komunita, nebo v urdštině *ham log/apne log/hamare log* (my lidé/ něčí vlastní lidé/ naši lidé), což má řadu významů v odlišných kontextech. Někdy hovořili o Pákistáncích jako o celku, někdy pouze o jednom konkrétním regionu, o komunitě v Bristolu nebo pouze o čtvrtích v *Easton* nebo *Totterdown*. Zároveň zde byly pan-asijské dobrovolnické organizace, což byla příležitost při kterých se mohou Pákistánci, Bangladéžané, Somálci, konvertité a další potkávat jako muslimové, a dále nespočetné další multi-etnické aliance a interakce mezi lidmi z Bristolu“.[20] Transmigranti se angažují v mnoha kvalitativně odlišných „sociálních světech“ a sítích současně. Tyto jdou napříč hranicemi států a kultur.

Transnacionálně-antropologický výzkum znamená, jak poznamenal Ulf Hannerz[21], dělat výzkum na obou, respektive na všech koncích sociální vazby. Dosavadní výzkumná praxe

tuto provázanost často opomíjela. Stávající migrační teorie automaticky počítaly s tím, že příchodem do nové země ztratí migrant vazby na zemi původu. To ale často neplatí. Jak konstatuje Appadurai[22], nová globální kulturní ekonomie nemůže být chápána v existujících termínech a modelech *centrum-periferie*, ani redukována na jednoduché modely migrační teorie tzv. *Push – Pull* faktorů, či volby mezi *nabídkou – poptávkou* (viz heslo Migrace). Nic z toho podle Appaduraje v současném disorganizovaném kapitalismu neplatí. Proto hovoří o *globálních kulturních tocích*, resp. *krajinách*, jako o vhodnějším nástroji konceptualizace *statusu quo* na poli studia pohybu lidí, slov a myšlenek. Konkrétně Appadurai rozlišuje mezi toky *etnickými*, *technologickými*, *finančními*, *ideačními* a *mediačními*. [23] Jedná se o základní stavební kameny toho, co nazývá *představovanými světy* (imagined worlds), tj. „pluralitní světy konstituované historicky situovanými představami osob a skupin rozprostřených po světě“. [24]

Je otázkou, nakolik se pozměnila pouze epistemologie sociálních věd a nakolik svět, který je studován. Transmigrace nemusí být ve skutečnosti vůbec nová. Jak konstatují Gardner a Grillo[25] Sikhové jsou transnacionální po více než 100 let, avšak dnes dosáhla intenzita jejich vztahů globálního rozsahu a tím zcela odlišné kvalitativní úrovně. Politici západoevropských států a s nimi i sociální vědci neočekávali, že imigranti budou vytvářet a udržovat transnacionální vazby a významné *představované světy*.

Propojení na dálku (přes hranice teritorií, náboženství a kultur) vytváří koherentní a pro transmigranty významné, ačkoli prostorově rozptýlené, *sociální pole*. [26] Prostorové vzdálenosti jsou překlenovány a tmeleny jednak technologickými možnostmi, tj. rozvojem telekomunikačních technologií [27], zmasověním a dostupností letecké dopravy apod. Jednak, jak ukázala Pnina Werbner, je tento transnacionální prostor tmelen prostřednictvím sociálních institucí, jakými jsou dary (*gifts*), remittance, či transnacionálně uzavírané sňatky. [28] Tuto „velkou transformaci“, o níž hovoří Arjun Appadurai i Pnina Werbner, popsal zhuštěným popisem Peter van den Veer [29]: „Na konci dvacátého století byla společenství migrantů natolik odlišná od těch z konce devatenáctého století, neboť telefony, internet, televize a letadla je přiblížili nejen k domovu, ale také ke členům těchto společenství, kteří žijí v jiných místech. Namísto formování jedné komunity migrantů, která se snaží zůstat ve spojení s domovem, migranti se stávají součástí diasporických sítí s multiplicitními uzly. Vzniká globální produkce imaginace domova v médiích, jakými jsou televize a kino, které působí nejen na migranty, ale i na ty, kteří zůstali doma“.

Základní výzkumnou jednotkou antropologicky orientovaného (transnacionálního) výzkumu jsou malé sociální jednotky (*small-scale units*), které mohou být relativně malé co do svého počtu, např. transnacionální rodiny a širší příbuzenské skupiny. Svým významem ale tyto

jednotky hrají klíčovou úlohu v každodenním životě transmigrantů.[30] Ralph Grillo k tomu poznamenává, že takové jednotky jsou „lokální a konkrétní“.[31] Prvotní studie, které zohlednily rodiny a domácnosti jako základní jednotky analýzy, se soustřeďovaly hlavně na ekonomické aktivity těchto jednotek – především na remittance, přičemž mikro-politika signifikantní sociokulturní sféry byla přehlížena. Gardner s Grillem se domnívají, že praxe s touto sférou spjaté byly vědci dlouho dokonce ignorovány.[32] Příklad, jaká je významnost transnacionální dimenze na „mikro-úrovni“, ukázala přesvědčivě Rubba Salih. Salih studovala marocké ženy žijící v Itálii, které se periodicky vracely „domů“, do země původu, účastnit se místních rituálů, což Salih nazvala *transnacionální dělbou rituálního prostoru*. [33] Tím chtěla vyjádřit, že „migranté operují v transnacionální dělbě rituálního prostoru, což zahrnuje distribuci symbolických a ekonomických zdrojů napříč zeměmi skrze praktiky, které konstruují Maroko a Itálii jako klíčové v kulturní a politické ekonomii života migrantů současně“.[34] Na příkladu chlapecké obřizky ukazuje, že ačkoli byl malý chlapec obřezán v Evropě, teprve za další dva roky, kdy spolu s rodinou navštívil Maroko, došlo k *rituálu* obřizky. Samotný akt obřizky byl nyní již pouze fiktivní – „představovaný“, ale nutný, aby po něm mohlo dojít k inkorporačním rituálním oslavám za účasti rozšířené rodiny. Na příkladu svatby Salih dále ukazuje, jak řada migrantek využívá tradičních svateb na jedné straně k manifestaci statusu (a to i přesto, že v Itálii jsou na nejnižších společenských patrech) prostřednictvím „moderního“ (módního italského) oblečení a šperků, avšak v kombinaci s nošením bílého „tradičního“ *hidžábu*. Tím na druhé straně hybridizují lokální „tradiční“ svatbu italskou módou, která se napříště stává součástí lokálního ritu. Jak je patrné, rituál se stává místem střetu a vyjednávání o zachování řádu a o jeho změně. Salih jasně ukazuje, jak je problematické stavět ostré hranice mezi tradičním a moderním, lokálním a globálním. Zároveň tím odhaluje ambivalentní povahu života marockých transmigrantek: „usilují o přináležení a zároveň o vymezení se“.[35]

Poněkud šířeji pojatou sféru rituálu představila Nadje Al-Ali, a to rituální praxi transmigrantů na rovině každodenního jednání.[36] Al-Ali studovala bosenské uprchlíky, kteří v důsledku války v bývalé Jugoslávii uprchli do západní Evropy, konkrétně do jižního Londýna, a jejich vazby na místa emigrace. V obou místech prováděla výzkumy simultánně. Základní výzkumnou otázkou bylo, jak bosenští uprchlíci, kteří jsou muslimové, „reprodukuje a konstruují jejich etnické a náboženské identity“ v novém prostředí.[37] Ke studiu využila perspektivu rituálu, který v daném případě znamenal „velmi široký a uvolněný smysl k referování nikoli pouze jednoduše identifikovatelných náboženských rituálů, ale také ke každodenním rutinizovaným aktivitám a praktikám, které charakterizují rodinné hierarchie a genderové vztahy. Určité sekulární rituály, jako zouvání se [na návštěvách], jsou brány jako

‘islámské‘ a označují ‘muslimství‘. [38] Al-Ali identifikovala řadu takových ritualizovaných aktů, které jí napomáhaly diferencovat mezi uprchlíky. Zároveň ale tyto způsoby jednání napomáhaly samotným uprchlíkům diferencovat mezi sebou navzájem a udržovaly tak náboženské a kulturní hranice, které byly platné v místě, odkud uprchli.

5. Vybrané oblasti výzkumu

5.1 Transnacionální rodiny

V oblasti rodin došlo k prvním snahám o konceptualizaci v pojmech souvisejících s transnacionalismem. Na úrovni rodin začalo docházet k formování „proto-transnacionalismu“ již v dobách evropského kolonialismu. Jedním z důsledků kolonialismu byla disintegrace rodin v koloniálních dominiích. Po druhé světové válce, v procesu dekolonizace, začalo docházet k druhé vlně disintegrace rodin a k jejich rozštěpení na dálku, když muži začali migrovat za prací do bývalých koloniálních center v Evropě. [39] Tyto rozštěpené rodiny byly v průběhu sedmdesátých let minulého století opět spojeny, avšak se stále silnými vazbami na rodiny v zemích původu. Zatím poslední vlnou je přelom minulého a tohoto století, kdy nestabilní politická situace v mnoha regionech světa vyvolala masivní pohyby uprchlíků, kteří i nadále přináleží v řadě ohledů k místům, odkud uprchli. V řadě výzkumů se zapomíná, že tím, kdo se pohybuje přes hranice, jsou jedinci a jejich rodiny, nikoli komunity, minority apod.

V antropologii je rodina chápána jako elementární sociálně institucionalizovaná jednotka, s výsadní legitimitou plodit potomky a s hlavní odpovědností za jejich výchovu. [40] Rodina je primárním socializačním prostorem nově narozených členů společnosti. S rodinou je pak neoddělitelně spjat pojem domácnost. Domácnost je „základní jednotka společnosti zapojená do produkce, reprodukce, spotřeby a socializace“. [41]

Transnacionální rodiny jsou rodiny ve zmíněném antropologickém smyslu, které nadto „žijí nějaký nebo veškerý čas odděleně od sebe navzájem, ale drží navzájem pospolu a vytvářejí něco, co může být chápáno jako pocit kolektivní péče a jednoty, dokonce napříč hranicemi národních států“ [42]. Transnacionální rodina je základní jednotkou analýzy skrze níž můžeme analyzovat transnacionální sítě a proces globalizace „zespodu“, z pohledu konkrétních aktérů. [43] Tito ve svém každodenním jednání vymezují hranice jednak rodiny a dále pak *představovaných světů přináležení*. Transnacionální rodina je elementární prvek *imagined worlds*, jak o nich hovoří Appadurai. Antropolog zde nalézá různé, kontextuální vrstvy individuální a rodinné loajality a praxe – k místu původu, k národnímu státu, k náboženství – a také to, jak jsou (re)konstruovány a vyjednávány v každodenním životě.

5.2 Náboženství a transnacionalismus

Současné transnacionálně-antropologické výzkumy se z velké části soustředí na dva velké náboženské okruhy spjaté s migrací: na hinduismus[44] a islám a na manifestace jejich transnacionální dimenze a variace. Například islám lze podle Grilla popsat jako transnacionální podle tří odlišných kritérií:[45] (i) islám uvnitř transnacionálních kruhů[46], kdy jsou imigranti i nadále ukotveni v zemích původu s nimiž udržují i nadále sociální, ekonomické i náboženské vazby; (ii) islám uvnitř bi-nacionálního rámce[47], kdy mají migranti duální orientaci na národní státy - původní a současný - a ostatní muslimové je vůbec nemusí zajímat, spíše se zajímají o příslušníky „svého“ národa rozptýlené po světě; (iii) islám jako *umma*[48], který je trans-národní, avšak zde se jedná spíše o abstraktní a „deteritorializovaný“ koncept Islámu, který má v praxi rovněž mnoho podob. Studium transmigrantů, kteří jsou praktikujícími muslimy, přineslo hlubší uvědomění a porozumění variabilitě islámské ortopraxe, a tím přispělo k de-esencializaci islámu. „Islám“ je v transnacionální optice pohybuje se dekontextualizovaným souborem hodnot, norem a idejí, které jsou lokálně inkorporovány do partikulární žité praxe.

6. Závěr

Lze tedy shrnout, že transnacionalismus je pojem, který označuje sociální formace, které překračující teritoriální, kulturní a náboženské hranice. Transnacionální antropologie studuje jak tyto formace vznikají a přetrvávají a jak působí na jedince při procesu definování sebe samého i při poskytování návodů k jednání v každodenním životě.

Literatura:

- Al-Ali, N. 2002. Gender relations, transnational ties and rituals among Bosnian refugees. *Global Networks* 2:249 - 262.
- Appadurai, A. 1996. *Modernity at Large. Cultural Dimensions of Globalization*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Bos, M. v. d. 2006. Landmarks for "Nowhereland": scratching the surface of transnational Dutch-Iranian hyperlink networks. *Journal of the Royal Anthropological Institute* 12:643 - 661.
- Bryceson, D. F., and U. Vuorela. 2002. "Transnational Families in the Twenty-First Century," in *The Transnational Family. New European Frontiers and Global Networks*. Edited by D. Bryceson and U. Vuorela, pp. 3 - 30. Oxford: Berg.
- Clifford, J. 1997. *Routes. Travel and Translation in the Late Twentieth Century*. Cambridge: Harvard University Press.
- Eriksen, T. H. 2003. Creolization and creativity. *Global Networks* 3:223 - 237.
- . 2006. "Nations in cyberspace. Short version of the 2006 Ernest Gellner lecture, delivered at the ASEN conference, London School of Economics 27 March 2006."
- Fuglerud, O. 1999. *Life on the Outside: The Tamil Diaspora and Long-distance Nationalism*. London: Pluto Press.
- Gardner, K. 1993. Desh-bidesh: Sylhetti images of home and away. *Man* 28:1 - 15.

- . 1995. *Global Migrants, Local Lives: Travel and Transformation in rural Bangladesh*. Oxford: Clarendon.
- . 2002. *Age, narrative and migration: the life course and life histories amongst Bengali elders in London*. Oxford: Berg.
- Gardner, K., and Z. Ahmed. 2006. *Place, Social Protection and Migration in Bangladesh: A Londoni Village in Biswanath*. Working Paper T 18, Development Research Centre on Migration, Globalisation and Poverty. Brighton: University of Sussex.
- Gardner, K., and R. Grillo. 2002. Transnational households and ritual: an overview. *Global Networks* 2:179 - 190.
- Grillo, R. 2004. Islam and Transnationalism. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 30:861 - 878.
- Hannerz, U. 1998. "Transnational Research," in *Handbook of Methods in Cultural Anthropology*. Edited by H. R. Bernard, pp. 235 - 256. Walnut Creek: Altamira Press.
- . 2002. *Flows, Boundaries and Hybrids: Keyword in Transnational Anthropology*. Oxford:: Transnational Communities Working Paper WPTC-2K-02.
- Charlsley, K. 2005. Unhappy Husbands: Masculinity and Migration in Transnational Pakistani Marriages. *Journal of the Royal Anthropological Institute* 11:85 - 105.
- Kearney, M. 1995. The Local and the Global: The Anthropology of Globalization and Transnationalism. *Annual Review of Anthropology* 24:547 - 565.
- Moore, H. 1996. "The Changing nature of anthropological knowledge: an introduction," in *The Future of Anthropological Knowledge*. Edited by H. Moore, pp. 1 - 15. London: Routledge.
- Pine, F. 1996. "'Family'," in *Encyclopedia of social and cultural anthropology*. Edited by A. Barnard and J. Spencer, pp. 223 - 228. London: Routledge.
- Salih, R. 2002. Reformulating tradition and modernity: Moroccan migrant women and the transnational division of ritual space. *Global Networks* 2:219 - 231.
- Szaló, C. 2006. Domov a jiná místa/ne-místa formování kulturních identit. *Sociální studia*:145-160.
- Veer, P. v. d. 2002. Transnational Religion: Hindu and Muslim Movements. *Global Networks* 2:95 - 109.
- Vertovec, S. 1999. Conceiving and Researching Transnationalism. *Ethnic and Racial Studies* 22:447 - 462.
- . 2004. Cheap calls: the social glue of migrant transnationalism. *Global Networks* 4:219 - 224.
- Wakeman, F. E. 1988. Transnational and comparative research. *Items* 42:85-87.
- Werbner, P. 1990. *The Migration Process: Capital, Gifts and Offerings among British Pakistanis*. Oxford: Berg.
- . 2002. *Imagined Diaspora among Manchester Muslims: the Cultural Performance of Transnational Identity Politics*. Oxford: James Currey.
- . 2004. Theorising Complex Diasporas: Purity and Hybridity in the South Asian Public Sphere in Britain. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 30:895 - 91

[1] Gardner, K. 1993. Desh-bidesh: Sylhetti images of home and away. *Man* 28. S: 1.

[2] Al-Ali, N. 2002. Gender relations, transnational ties and rituals among Bosnian refugees. *Global Networks* 2:249 - 262; Fuglerud, O. 1999. *Life on the Outside: The Tamil Diaspora and Long-distance Nationalism*. London: Pluto Press; Werbner, P. 2002. *Imagined Diaspora among Manchester Muslims: the Cultural Performance of Transnational Identity Politics*. Oxford: James Currey.

- [3] Srov. Appadurai, A. 1996. *Modernity at Large. Cultural Dimensions of Globalization*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- [4] Kearney, M. 1995. The Local and the Global: The Anthropology of Globalization and Transnationalism. *Annual Review of Anthropology* 24:547 - 565.
- [5] Gardner, K., and R. Grillo. 2002. Transnational households and ritual: an overview. *Global Networks* 2. S: 180.
- [6] Wakeman, F. E. 1988. Transnational and comparative research. *Items* 42. S: 86.
- [7] Appadurai, A. 1996. *Modernity at Large. Cultural Dimensions of Globalization*. Minneapolis: University of Minnesota Press; Eriksen, T. H. 2003. Creolization and creativity. *Global Networks* 3:223 – 237; Hannerz, U. 2002. *Flows, Boundaries and Hybrids: Keyword in Transnational Anthropology*. Oxford:: Transnational Communities Working Paper WPTC-2K-02.
- [8] Werbner, P. 2004. Theorising Complex Diasporas: Purity and Hybridity in the South Asian Public Sphere in Britain. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 30. S: 896.
- [9] Clifford, J. 1997. *Routes. Travel and Translation in the Late Twentieth Century*. Cambridge: Harvard University Press. S: 244-277.
- [10] Appadurai, A. 1996. *Modernity at Large. Cultural Dimensions of Globalization*. Minneapolis: University of Minnesota Press. S: 48.
- [11] Gardner, K. 2002. *Age, narrative and migration: the life course and life histories amongst Bengali elders in London*. Oxford: Berg; Gardner, K., and R. Grillo. 2002. Transnational households and ritual: an overview. *Global Networks* 2:179 – 190; Salih, R. 2002. Reformulating tradition and modernity: Moroccan migrant women and the transnational division of ritual space. *Global Networks* 2:219 - 231.
- [12] Hannerz, U. 1998. "Transnational Research," in *Handbook of Methods in Cultural Anthropology*. Edited by H. R. Bernard, pp. 235 - 256. Walnut Creek: Altamira Press.
- [13] Moore, H. 1996. "The Changing nature of anthropological knowledge: an introduction," in *The Future of Anthropological Knowledge*. Edited by H. Moore. London: Routledge. S: 1.
- [14] Následující přehled vychází z: Vertovec, S. 1999. Conceiving and Researching Transnationalism. *Ethnic and Racial Studies* 22:447 - 462.
- [15] Ibid., S: 450.
- [16] Gardner, K., and Z. Ahmed. 2006. *Place, Social Protection and Migration in Bangladesh: A Londoni Village in Biswanath*. Working Paper T 18, Development Research Centre on Migration, Globalisation and Poverty. Brighton: University of Sussex.
- [17] Eriksen, T. H. 2006. "Nations in cyberspace. Short version of the 2006 Ernest Gellner lecture, delivered at the ASEN conference, London School of Economics 27 March 2006."
- [18] Fuglerud, O. 1999. *Life on the Outside: The Tamil Diaspora and Long-distance Nationalism*. London: Pluto Press.
- [19] Bos, M. v. d. 2006. Landmarks for "Nowhereland": scratching the surface of transnational Dutch-Iranian hyperlink networks. *Journal of the Royal Anthropological Institute* 12:643 - 661.
- [20] Podrobněji v: Szaló, C. 2006. Domov a jiná místa/ne-místa formování kulturních identit. *Sociální studia*:145-160.
- [21] Charlsley, K. 2005. Unhappy Husbands: Masculinity and Migration in Transnational Pakistani Marriages. *Journal of the Royal Anthropological Institute* 11. S: 87.
- [22] Hannerz, U. 1998. "Transnational Research," in *Handbook of Methods in Cultural Anthropology*. Edited by H. R. Bernard. Walnut Creek: Altamira Press. S: 240.
- [23] Appadurai, A. 1996. *Modernity at Large. Cultural Dimensions of Globalization*. Minneapolis: University of Minnesota Press. S: 33.
- [24] Ibid.

- [24] Ibid.
- [25] Gardner, K., and R. Grillo. 2002. Transnational households and ritual: an overview. *Global Networks* 2. S: 181.
- [26] Srov. Hannerz 1998: 240.
- [27] Vertovec, S. 2004. Cheap calls: the social glue of migrant transnationalism. *Global Networks* 4:219 - 224.
- [28] Werbner, P. 1990. *The Migration Process: Capital, Gifts and Offerings among British Pakistanis*. Oxford: Berg.
- [29] Veer, P. v. d. 2002. Transnational Religion: Hindu and Muslim Movements. *Global Networks* 2. S: 96.
- [30] Hannerz 1998: 247; Vertovec 2004: 220.
- [31] Grillo, R. 2004. Islam and Transnationalism. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 30. S: 868.
- [32] Gardner and Grillo 2002: 180.
- [33] Salih, R. 2002. Reformulating tradition and modernity: Moroccan migrant women and the transnational division of ritual space. *Global Networks* 2:219 - 231.
- [34] Ibid., s: 222.
- [35] Ibid., S: 229.
- [36] Al-Ali, N. 2002. Gender relations, transnational ties and rituals among Bosnian refugees. *Global Networks* 2:249 - 262.
- [37] Ibid., S: 250.
- [38] Ibid.
- [39] Např. Gardner, K. 1995. *Global Migrants, Local Lives: Travel and Transformation in rural Bangladesh*. Oxford: Clarendon.
- [40] Srov. Pine, F. 1996. "'Family'," in *Encyclopedia of social and cultural anthropology*. Edited by A. Barnard and J. Spencer, pp. 223 - 228. London: Routledge.
- [41] Gardner, K., and R. Grillo. 2002. Transnational households and ritual: an overview. *Global Networks* 2. S: 182.
- [42] Bryceson, D. F., and U. Vuorela. 2002. "Transnational Families in the Twenty-First Century," in *The Transnational Family. New European Frontiers and Global Networks*. Edited by D. Bryceson and U. Vuorela. Oxford: Berg. S: 3.
- [43] Ibid., S: 7.
- [44] Značná pozornost byla věnována hnutí *Vishva Hindu Parishad*.
- [45] Grillo, R. 2004. Islam and Transnationalism. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 30. S: 865-868.
- [46] Jedná se o lokální súfijské kultury.
- [47] Jedná se například o tzv. britské Pákistánce, kteří inklinují velmi často k súfismu. Pnina Werbner ve svých textech popisuje několik „British Pakistani Sufi orders“. Také se jedná o již zmiňované Tamily.
- [48] Například hnutí *Tablighi Jamaat*, celosvětové náboženské hnutí zdůrazňující transnacionální jednotu muslimů.